

M. Pandur Julianna

A KERESZTÉNY CSALÁD ÉS KERESZTÉNY IFJÚSÁG NAPJA BULGÁRIÁBAN: AZ ÜNNEPRE VONATKOZÓ PÉLDA- BESZÉDEK A MÁRIAPÓCSI KÓDEXBEN

A bolgár pravoszláv egyház Szent Szinódusának határozata szerint 1929 óta november 21. az eredeti Mária-ünnep mellett a keresztény család és keresztény ifjúság napja is. Ez a nap eredetileg a legnagyobb Mária-ünnepek egyike, „*Boldogasszony bevezetése a templomba*”. Az ünnep alapja Mária életének fontos eseménye, amikor 3 éves korában a szülei, fogadalmuk szerint, elvitték a jeruzsálemi templomba.

A keresztény családra vonatkozó ünneppel kapcsolatos legrégebbi információk az I. század végétől keletkeztek. A konstantinápolyi egyház liturgiai rendszerébe Taraszíj pátriárka vezette be a VII. században. A római katolikus egyház ünnepkörébe pedig XI. Gergely pápa. Ezt a napot 1374-ben ünnepelték meg először hivatalosan. A bolgár pravoszláv liturgia szerint november 21-én minden templomban kihelyezik Mária megszentelt ikonját, amely 3 éves korúként ábrázolja.

Ezt a napot nem véletlen határozta meg a pravoszláv egyház, mint a keresztény család napját. Az egyház tanítása szerint ugyanis a család a legfontosabb iskola, amely azokat az első ismereteket közvetíti a gyermeknek, amelyek megerősítik erkölcsi szempontból az életvitelében, magatartásában, és abban, hogy a bolgár nemzet hasznos tagja legyen. Ezen a napon a bolgár emberek az ünneplésen kívül, lehetőségeik szerint intenzíven részt vesznek a szociális programokban is. Segítséget nyújtanak a gyengéknek, elesetteknek és mindazoknak, akik segítségre szorulnak családon belül és kívül. Ugyanis a bolgárok értékrendszerében a család nagyon fontos helyet foglal el, ezért ezt az ünnepet különleges tisztelet övezi a pravoszláv bolgár nép körében.

A fent jelzett ünneppel kapcsolatos gondolatok inspiráltak bennünket arra, hogy újabb adalékkal, röviden bemutassuk a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár kéziratárában Ms 106/15 jelzet alatt őrzött *Máriapócsi Kódexből* azt a részt, amelynek szövege, intelmei, konkrétan a család és a gyermek kötelezettségeire vonatkoznak. A könyv, provenienciáját tekintve, az első levél rektóján található „*Máriapócsi Monostor Könyvtárának Pecsétje*” bélyegzőlenyomat alapján kapta az elnevezését, s ezzel a névvel került be a szlavisztikai irodalomba (M. Pandur 1982: 137–141).

A kéziratos könyv érdekessége, hogy nov. 21.-i dátumhoz kötve olyan erkölcsi intelmeket tartalmazó beszédek találhatóak benne, amelyek a szülők nevelési kötelezettségeire, a gyermekek szülők iránti tiszteletére vonatkoznak.

A *Máriapócsi Kódex* szerkezetét tekintve vegyes tartalmú, úgynevezett „szbornik”, amely az ortodox (pravoszláv) egyházi gyakorlatban a kéziratos könyv egy fajtája (Пандур 1983). Olvasmánykönyv, amely tartalma miatt a középkori irodalom alapvető formája volt. A kódex két nagyobb részre különíthető el. Az első rész (2a–147b) a szeptemberi évkezdésű, ortodox egyházi naptár állandó nagy ünnepeihez, apostoli ünnepekhez, szentekről, prófétákról, vértanúkról való megemlékezéshez kapcsolódik. Valószínű, hogy görögből fordították a legendaszerű rövid élettörténeteket, erkölcsi tanulságokat, beszédeket (pouczenie, szlovo) tartalmazó szövegeket. A beszédek csak közvetve tartoznak a hagiográfiai részhez.

A második rész (148b–156b) csak prédikációkat tartalmaz a mozgó, húsvéti, liturgikus ünnepi ciklus szerint. Az ilyen jellegű „szbornik”-ot, amely csak a vasárnapi és ünnepnapi istentiszteleti textusokat tartalmazza, általában parochiális használatra hozták létre. Népszerűségük az ortodox szláv területeken a XV. század végén kezdett felfelé ívelni egészen a XVII. század közepéig. Az ilyen jellegű könyveket a néphez közel álló alsó papság körében másolták, kompilálták, terjesztették.

A kódex már több közlemény tárgya volt. Először, az I. Bolgarisztikai Kongresszuson (Szófia, 1981. május 23. – június 3.) adtunk hírt róla. Azóta több közlemény foglalkozott a rendkívül érdekes és értékes nyelvemlékkel. A közlemények a kódex külső jegyeire, paleográfiai, grammatikai, tartalmi sajátosságaira vonatkoznak azzal a megjegyzéssel, hogy az előzetes vizsgálódások eredményeit további feltáró munkával kell megerősíteni és kiegészíteni.

Jelenlegi állapotában a könyv 185 lapot tartalmaz. A lapok mérete 25x15 cm. Minden lapon, rektón és verzón 20 sor van. Anyaga XVI. századi, német eredetű papír. Datálását a lapokon lévő vízjel (vadkan, nehezen felismerhető formában, több változatban) alapján próbáltuk meghatározni C. M. Briquet katalógusa (1923) alapján. Így jutottunk arra az eredményre, hogy a kódex – 15–20 év, plusz-mínusz eltéréssel – a XVI. század végére datálható. C. Janakieva a keltezés időpontját kitalálja a XVII. század húszas éveire (Янакиева 1996).

A kódex írásmódja poluusztań, scriptura continua. Nyelve egyházi szláv, két jeres (ѣ, ѥ) és két juszos (ѡ, Ѣ), amelynek alapjául a timovói irodalmi iskola nyelvi normáit képviselő, bolgár prototípus szolgált. A nagyon stabil bolgár nyelvi sajátosságokon kívül azonban – különösen a kódex második része – Janakieva szerint magán viseli a scriptor normatív helyesírásának ukránizmusokat tartalmazó jegyeit is (l. Uo.).

A kódex hiányos. Nincs eleje és vége. Közben is hiányoznak lapok (pl. nov. 30. és dec. 9. között, jan. 18. és febr. 2. között, ápr. 30. és máj. 8. között, júl. 25. után), vagy a könyv újrakötésekor (kötése szekundér, XIX. századi) áthelyeződtek a lapok máshova (pl. júl. 8., júl. 25., júl. 16., júl. 20. sorrendben található az e dátumokhoz kapcsolódó részeket tartalmazó lapok), mivel eredeti (betűvel jelölt) számozással a könyv csak részben van ellátva. Ily módon csak a szöveg olvasásakor derül ki, hogy melyik lap hova tartozik.

A tény az, és sajnos nagyon gyakran előfordul, hogy sok cirill-szláv kéziratos könyvnek az elejéről, végéről vagy a közepéről hiányoznak lapok. Ugyanis ezek a részek lehetnek azok, amelyek alapján a könyvek lokalizálhatók, azonosíthatók, esetleg információt tartalmaznak a scriptorra vagy scriptoriumra vonatkozóan. A lapokat (a gyűjtők, kutatók) egyszerűen kitépték, s napjainkban ezek a részek esetleg különböző könyvtárakban, archívumokban található feldolgozva vagy feldolgozatlanul. Erről K. Kujev bővebben ír *Az óbolgár kéziratos könyvek sorsa évszázadokon át* c. könyvében (Kyev 1986: 212–215, 224–225).

Rendeltetése szerint a *Máriapócsi Kódex* liturgikus összetétele alá van rendelve az ortodox egyházi ünnepek követelményeinek. Szerkezete stabil, a benne lévő művek között erős, szilárd kapcsolat van. A könyvben lévő szöveg mint egész őrződött meg. Tehát a hasonló tartalmú és szerkezetű kéziratos könyvek szövegei tartalmi szempontból könnyen összevethetők. A különböző másolatokban a prototípus összetétele általában megmarad.

A kódexben a dátumok szerinti hagiográfiai rész után egy, kettő vagy több „szlovo” található. Ezek közül korábbi közleményünkben több, Kliment Ohridszkinek (840–916) tulajdonított beszédet azonosítottunk. C. Janakieva kutatásaival 14-re növekedett a kódexben lévő, azonosított, Kliment Ohridszkinek tulajdonított beszédek száma (Янакиева 1996).

A kéziratos emlék első részének szerkezete felkeltette R. Pavlova (bolgár filológus) figyelmét is. Pavlova a kódex akkor még nem publikált tartalmát összevetette egy hasonló szerkezetű XVI. századi szerb kéziratos könyvvel. A № 450 jelzetű kéziratos könyv (*Belgrádi Szbornik*) legendákat, rövid beszédeket, szónoklatokat tartalmaz. Jelenleg a könyvnek csak a fotokópiája van meg. Az eredeti könyv 1941-ben elégett. A két nyelvemlék összevetése alapján Pavlova megállapította, hogy a *Belgrádi Szbornikban* lévő szövegek megegyeznek a *Máriapócsi Kódex* dátumaival és a hozzájuk rendelt szövegekkel, kivéve azokat a részeket, amelyek a lapok hiánya miatt eleve nem találhatóak meg a *Máriapócsi Kódexben*. Pavlova további beszédeket is azonosított, amelyeket Kozma presbiter és Csernozrec Péter óbolgár íróknak tulajdonít (Павлова 1994: 53–56).

Mint már fentebb említettük, a *Máriapócsi Kódex* tartalmi sajátosságai között külön megemlítendő az a tény, hogy nov. 21. (Szűz Mária bevezetése a templomba) a mai bolgár ortodox naptár szerint a keresztény család és ifjúság ünnepe is. A *Máriapócsi Kódexben* ehhez a dátumhoz kötődően olyan erkölcsi

intelmeket tartalmazó beszédek találhatók, amelyek a szülők nevelési kötelességére, a gyermek szülei iránti tiszteletére vonatkoznak. Ezen a dátumon erre az ünnepre (család és ifjúság) más ortodox szláv (orosz, szerb) naptárban nem találunk utalást.

Íme a kódex ide vonatkozó részei:

„МѢСѢЦА ТОГОЖДЕ ВЪ .КѢ. ДНѢ ВЪХУДѢ ВЪ ЦРКВѢ ВЖІА МТРОЕ” (12b–13a)

(E hónap 21-én. Az Istenanya bevezetése a templomba.) Az ide vonatkozó részben a scriptor azt a történetet írja le, hogy amikor Mária elmúlt három éves, szülei elvitték őt a jeruzsálemi templomba. Mária nem tudott maga felmenni a számára túl magas, 15 lépcsőfokból álló lépcsőn, amely a templomba vezetett. Amikor azonban az első lépcsőfokra tették őt, Isten erejének segítségével gyorsan feljutott a lépcső legtetejére. Amikor ezt meglátta Zakariás főpap, akkor bevezette őt a templom legszentebb részébe, ahova a pap is csak évente egyszer mehetett be, áldozathozatalokor.

„В ТОЖ ДНѢ ПОООУЧЕНІ КАКО ПОДБАЕТ РОДТЕЛЪ КАЗНЕНТИ ЧАД СВОА” (13a–14a)

(Ezen a napon példabeszéd: hogyan kell a szülőknek büntetniük gyermeküket). A szöveg szerint, aki szereti fiát, szigorúan, ha szükséges, büntetéssel kell nevelnie. Itt a könyv szövege (az írásmód és betűhasználat kivételével) teljes mértékben azonos az óorosz *Domosztroj*¹ 17. fejezetének szövegével.

„В ТОЖ ДНѢ ПОООУЧЕНІ КАКО ПОДОВАЕТЪ ДѢТЕМЪ РОДНТЕЛА СВОА НА ДША СВОЕА ЛЮБЕНТИ ОЦА И МТРОЕ” (14a–15a)

(Ezen a napon példabeszéd: hogyan illik a gyermeknek lelkéből szeretni szüleit, apját és anyját.) Ebben a példabeszédben a szerző/másoló a tízparancsolat 5. parancsolatából indul ki. „Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amelyet Istened, az Úr ad neked”. A továbbiakban azonban a *Domosztroj* 18. fejezetéből idéz részeket. A példabeszéd tartalmazza azokat a tanácsokat, amelyek előírják, hogy a gyermekeknek milyen kötelezettségeik vannak a szüleikkel szemben. Meg kell hallgatni tanácsaikat, szót kell fogadni apjuknak, anyjuknak.

A szerkezeti sajátosságok és a korábbi vizsgálódásaink során tapasztalt nyelvi jelenségek világosan bizonyítják azon feltételezésünket, hogy a *Máriapócsi Kódex* alapjául a tirnovói irodalmi iskola nyelvi normáit képviselő bolgár prototípus szolgált. A tirnovói irodalmi/kulturális iskola fogalma alatt Evtimij Tirnovszki bolgár pátriárka (XIV. sz.) nyelvi, helyesírási, stilisztikai, liturgikus mű-

¹ A *Domosztroj* az orosz kultúrtörténelemre nézve fontos irodalmi emlék, a gyakorlati életmód és polgári erények kódexe, amelyet 1560 körül szerkesztett és részben írt Szilveszter szerzetes, IV. Iván cár tanácsadója. A könyv kéziratos formában terjedt a XVII. századig (l. Pallas Nagylexikon).

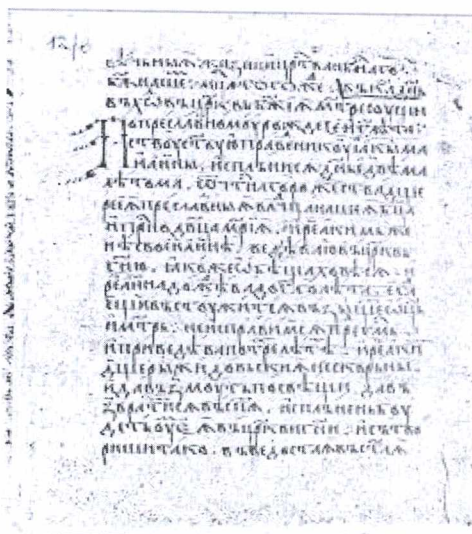
faji reformját és annak használatát értjük. Helyesírási reformjának lényege archaizáció, Cirill és Metód nyelvi normáinak felújítása. Valószínű azonban, hogy a könyv a keleti szláv területek nyugati zónájában készült. Erre utal a scriptor nyelvi, helyesírási normatív rendszerének néhány világos jele. A szövegösszevetések azonban azt mutatják, hogy a *Máriapócsi Kódex* cikkei az elsődleges szöveget néha pontosabban őrzik, mint a XIII–XVII. századi orosz szövegek. S az a tény, hogy a könyvben Aranyszájú Szent János és más egyházatyák erkölcsi intelmeket tartalmazó beszédei mellett ott találjuk Kliment Ohridszki (Ohridi Kelemen), Kozma presbiter, Csernorizec Péter óbolgár írók/fordítók beszédeit is, fontos jel az óbolgár egyházi irodalom széleskörű elterjedésére. A fent elmondottak alapján méltán gondolhatjuk, hogy a *Máriapócsi Kódex* nemcsak a magyar kulturális örökség része, mivel magyarországi könyvtár tulajdona, hanem fontos adalék a bolgár nyelv és kultúra történetéhez is. Azon kívül a *Máriapócsi Kódex* külső, formai és belső tartalmi (fonetikai, grammatikai, tartalmi, szerkezeti) jegyei alapján feltételezhetjük, hogy a könyv része annak a gazdag szláv anyagnak, amely a XVI–XVII. században Erdély, Havasalföld, Moldva, Ukrajna területén lévő kolostorok scriptoriumában keletkezett (Иванова 1981: 358–387).

IRODALOM

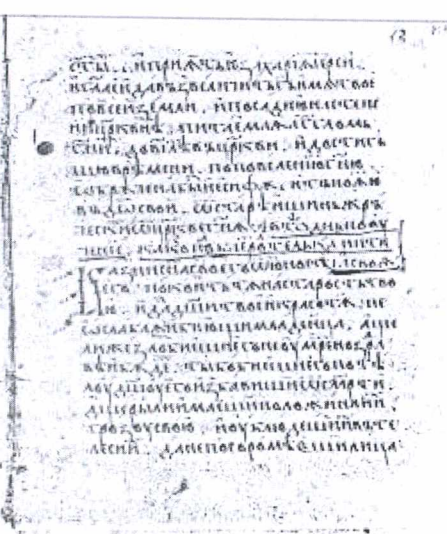
- Briquet, C. M. 1923, *Les filigranes: Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Leipzig: Verlag von Karl W. Hiersemann.
- M. Pandur, J. 1982, XVI. századi egyházi szláv kézirat a Debreceni Egyetemi Könyvtárban: A Máriapócsi kódex. *Könyv és Könyvtár* XIII. Debrecen, 137–147.
- Иванова, К. 1981, Български сръбски и молдо-влахийски кирилски ръкописи в сборката на М.П. Погодин. София: БАН.
- Кувев, К. 1986, *Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете*. София: БАН.
- Павлова, Р. 1994, *Петър Черноризец старобългарски писател от X век*. София. (= Кирило–Методиевски студии 9.)
- Пандур, Ю. 1983, Среднобългарски черти в Мариапоченския сборник. *Slavica* XIX. Debrecen, 5–8.
- Янакиева, Ц. 1996, Съчинения на Свети Климент Охридски в Мариапоченския сборник от библиотека на Дебреценския университет. In: *Медиевистични изследвания в памет на Пейо Димитров*. Шумен, 67–73.

MELLÉKLET

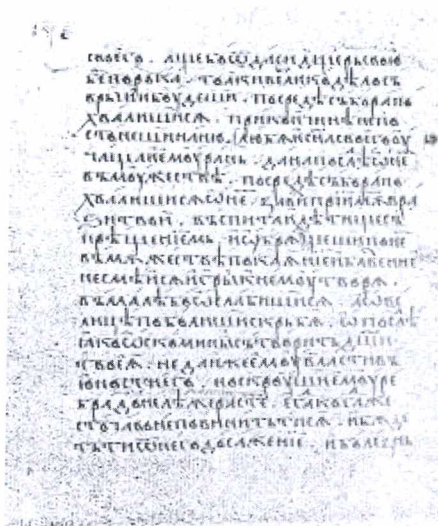
Jelen munkának nem volt célja a példabeszédek részletes nyelvi elemzése. Ezért mellékletként adjuk a példabeszédek fotokópiás szövegét (12b–15a).

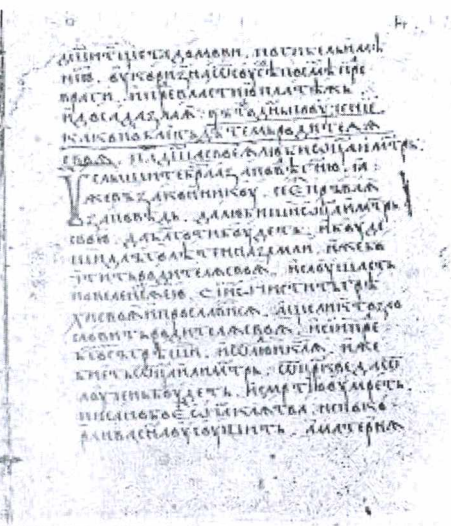
12b

13a

13b

14a

